

KİTAP İNCELEMESİ

ATATÜRK VE DİN

SADİ BORAK

Ahmet ERKOÇ*

*Sınıf öğretmeni, Karacaahmet İ.Ö.O, İhsaniye/Afyon

***Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
ahmeterkoc03@yahoo.com**

Giriş

Bu yazıda Sadi Borak'ın kaleme aldığı "Atatürk ve Din" adlı kitabın Eylül 2004 yılında Kırmızı Beyaz yayınlarından çıkan baskısının bir tanıtımı yapılacaktır. Kitap, 3 ana kısımdan ve 60 bölümden oluşmaktadır. 178 sayfa olan kitabın kağıt kalitesi tatmin edicidir. Kısa ve öz cümleler kullanıldığı için de anlaşılması kolaydır.

Kitap yayınevinin ön sözünde de belirtildiği gibi yazarın gerek kendi gözlemleri, gerekse de çeşitli belgeler, tanık anlatımları, meclis tutanakları ve basın yayın organlarında çıkan yazılardan, geniş bir tarama sonucunda oluşturulmuş bir derleme niteliğindedir. Yayınevi ayrıca kitaba, M.İskender Özturanlı'nın "Birkaç Söz" başlığı altında Tanzimat'tan itibaren laikliğin Yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na girişine kadar olan dönemdeki yaşananları ve bu konu ile ilgili değişimleri dile getirdiği bir yazısına da yer vermiştir. Bu kitaba dönemin büyük felsefeci ve düşünürlerinden olan Hilmi Ziya Ülken önsöz yazmıştır. Ülken önsözünde "Atatürk ve Laiklik" konusuna temas etmiş ve cumhuriyetin köhneleşmiş bir sistem üzerine getirdiği en büyük yeniliklerden biri olarak laikliği göstermiştir. Ülken yazısında laikliği; "dinin devlete karışmadığı kadar devletin de dine karışmaması" olarak tanımlamaktadır.

Atatürk'ün farklı yönlerini inceleyen bir çok yazı ve akademik çalışma yapılmış olmasına rağmen Atatürk'ün dini anlayışı ve dine bakış açısıyla ilgili yapılmış çalışma göstermek oldukça zordur. Son dönemlerde bu konuyla ilgili gerek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerekse de fahri çalışmaların yapılarak okuyuculara sunulması Türk halkının Atatürk'ü daha iyi anlayacağı ümidini uyandırmaktadır. Sadi Borak'ın "Atatürk ve Din" adlı bu çalışması bu alanda yetkin ve kaynak olabilecek çalışmalardan bir tanesidir. Borak, bu eserinde okuyucuyu derinlemesine analizlerle sıkmak yerine, daha yalın ve öz bilgiler vermiştir. Böylece okuyucunun konunun odağına daha kolay çekilmesini sağlamaya çalışmıştır. Atatürk'ün din ile ilgili sözlerine ve tanıkların anlatımlarına dayanarak anlatılanlar ve söylenenler, olduğu gibi yansıtılmaya çalışılmıştır.

Özet

Kitabın birinci kısmı "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri" başlığını taşımaktadır. Bu kısım yirmi beş alt bölüme ayrılmaktadır. Bu bölümlerde mecliste tartışılan saltanat meselesini, Atatürk'ün Hz.Muhammed hakkındaki görüşlerini, Atatürk'ün islamdaki hilafet meselesi ve Hz.Ebubekir'in, Hz.Ömer'in ve Hz.Ali'nin halifeliği ile ilgili fikirlerini, ferdi ve milli saltanat hakkındaki fikirlerini genel bir çerçeveye oturtması ve bu yöndeki düşüncelerini, Balıkesir hutbesinde millet için olan dini, millettten ayrı bir kurum haline getiren zihniyete karşı olduğunu belirten konuşması ve burada dinin akli değil nakli olduğu yönündeki söylemlerini, Atatürk'e halkın sormuş olduğu yirmi ayrı dini soruya Atatürk'ün verdiği cevapları, islam dininin kadınlara bakışı ile ilgili düşüncelerini bulmak

mümkündür. Bu bölümlerde Atatürk dinin din istismarcıları tarafından kullanılarak özünden saptırıldığı noktasında durarak dinin temel pratik ve esaslarına ilişkin gerçekçi bilgi sahibi olunmasını ortaya koyar. Yine kitabın bu bölümünde islamın yayılışı ve diğer devletlerin islamiyeti nasıl kabul ettiği üzerinde durarak, dini kıyafet altına bürünüp dini kendi arzuları doğrultusunda kullanma eğiliminde olan ve dini bilgi ve birikime sahip bulunmayan fakat; bunların yanında sanki batının en iyi mekteplerinde eğitim görmüş gibi bilgi ve birikime sahip olan alimlerimizin varlığından da bahseder. Bu iki tür din adamlığının ayırımına Türk milletinin çok iyi vakıf olması gerektiğinin altını çizer. Genel olarak bu bölüm Atatürk'ün islamın ilk dönemleri ve yayılış dönemi hakkındaki düşüncelerinin bir sentezi niteliğindedir.

Günümüz siyaset dünyasının en önemli tartışma meselelerinden birini oluşturan siyasetin dine veya dinin siyasete alet edilmesi konusu ile ilgili Atatürk'ün görüşlerini kitapta bulmak mümkündür. Atatürk dinin siyasete alet edilerek yüce vasfının dünyevileştirileceği üzerinde durur. Siyaseti “her türlü menfaat ve kişisel hırsların gerçekleşme yeri” olarak tanımlayan Atatürk, kutsal olan dinimizin siyasetten kurtarılması halinde yüksekliğinin gerçekleşeceğini söyler.

Kitabın ikinci bölümünü “Atatürk'ten Din İle İlgili Fıkralar” kısmı oluşturmaktadır. Bu kısım da kendi içerisinde yirmi yedi bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden iki bölümü Atatürk ve Bektaşiler ile ilgilidir. Bu bölümlerde Atatürk'ün bir beктаşi babası olan Ali Nutku ile Bektaşilik hakkındaki konuşmaları bu olaya şahit olan Burhanettin Ökte'nin ağzından anlatılır. Bu kısmın dört bölümünü Atatürk'ün Mevlana hakkında görüşleri oluşturur. Mevlana ve sema hakkındaki çoğu bilgisini okul tatillerinde geldikleri Selanik'te katıldığı ve seyrettiği Mevlevi ayinlerinden sonra okumaya karar verdiği Mesnevi ve Dinan-Kebir'den öğrenden Atatürk, Mevlana'yı, islam dinini Türk karakterine, sema yolu ile uyarlayan en büyük reformcu olarak tanımlar. Kitabın diğer bir dört bölümü Atatürk'ün çeşitli vesilelerle konuştuğu hocalarla yaşadığı olaylardan oluşmaktadır. Bunlardan birinde Atatürk Beykoz'a gelir ve halk hemen Atatürk'ün etrafını sarar. Atatürk Beykoz imamının yanına gelmesini onunla konuşmak istediğini söyler. Halk arasında bulunan imam hemen Atatürk'ün karşısında belirir ve konuşalım paşam der. Atatürk sol avucunda bulunan üzümünü göstererek; “bu üzümler helal de şu üzümün suyu neden haram” diye imama sorar. İmam bir an tereddüt içinde nasıl cevap vereceğini bilemez. Sonra aklına gelen “paşam sana karın helal de, kızın niçin haram?” sorusunu Atatürk'e yöneltir. Atatürk bu cevabı çok beğenir ve “hoca sen alimsin, ben softaları arıyorum” der. Atatürk bu imamı Dolmabahçe'ye çağırır ve burada imama Kuran okutur ve ayetlerin anlamını da kendisi açıklar. Bu durum Atatürk'ün din alimlerine bakışına da güzel bir örnek teşkil eder. Kitabın bir bölümünü de atanın duası kısmı oluşturmaktadır. Burada Atatürk, bir açılış esnasında “*hoca dua etsin öyle keselim kurdelayı*” denmesi üzerine “*gerek yoktur, Allah bizim dilimizi de bilir*” diyerek dua ile ilgili dinin gösterdiği yolu çizer ve bunun kullanılmasının önüne geçerek kurdelayı kendi yaptığı dua sonrasında keser.

Kitapta Atatürk'ün böyle birçok olayına şahit olmak mümkündür. Özellikle diğer bölümlerde dini musikiye Atatürk'ün bakışı, dini eğitim-millî eğitim, ilk Türkçe Kuran ve hutbe ve Atatürk'ün çeşitli vesilelerle yaşadığı bir takım ilginç olaylar anlatılmaktadır. Bu olaylarda da Atatürk dini hükümlerin daha iyi anlaşılması ve yaşanılması ile ilgili bize ciddi bilgiler sunmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünü de “Yabancı Gözüyle Atatürk Ve Din” kısmı oluşturmaktadır. Bu kısımda kendi içerisinde 6 alt başlığa ayrılmaktadır. Bu kısmın ilk bölümünde, Atatürk'ün bir Fransız gazeteciye hilafet ve din hakkındaki düşüncelerini anlatmaktadır. Meşhur Fransız gazeteci Maurice Perno kurtuluş savaşından hemen sonra ve cumhuriyetin ilanından hemen önce Atatürk ile bir röportaj yapmıştır. Revue ve Monde dergisinde yayınlanan bu röportajda Atatürk, halifeliğin bir türk padişahının tüm gücünü ve servetini harcayarak ülkeye getirdiği ve kendisine mal ettiği bir sistem olarak telaffuz eder. Hz.Peygamber'in “dünya milletleri islamiyeti kabul ettirmelerini” söylediğini asla bu milletlerin hükümeti başına geçmelerini emretmediğini belirtir. İslam dünyasının halifelik konusunda bir birlik içinde olmadığından; Arapların, Acemlerin, Afganların hiçbir zaman İstanbul'daki halifeyi tanımadıklarından dem vurur ve şöyle der: “*bütün islam milletleri üzerinde ulvi ve ruhani görevini yapan tek halife fikri gerçeklerden değil, kitaplardan çıkmış bir fikirdir. Halife hiçbir zaman Roma'daki Papa'nın Katolikler üzerindeki kuvvet ve iktidarını gösterememiştir.*”

Hakikaten Osmanlı halifeliği islam dünyasının tek birleştirici ve güçlü unsuru olmamış, farklı devletlerin halifelik makamları bu durumun önünde büyük bir engel teşkil etmiştir.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra en önemli iş olan hilafet makamında bulunan Abdulmecit Efendi düşürüldü. 400 sene devam eden Osmanlı halifeliği ortadan kaldırılmış ve din işleri de hükümet işlerinden ayrılmıştı. Dini özellik taşıyan Şer'i mahkemeler ve medreseler ortadan kaldırılmış ve aynı zamanda bütün Osmanlı hanedanı memleketten çıkarılmıştı. Atatürk'e göre Türkiye bu icraatlarıyla hurafeden de son bağlarını koparmıştı. Halifelik Türkiye için bir güç kaynağı değildi. Türkiye'ye haset ve düşmanlıktan başka bir şey getirmemiştir. Bu nedenle Türkiye için bir kuvvet değil bir zayıflık oluşturuyordu. Bu nedenle Atatürk hilefet makamının kaldırılmasının ne kadar gerekli olduğu üzerinde durur. Ayrıca Atatürk hilafet makamının istiklal muharebelerinde Türkiye'ye büyük hizmetlerinin de olduğunun önemine işaret ederek halifeliğin hakkını da verir.

Bu kısmın diğer bölümlerinde Atatürk hakkında Aziz Hakkı Bey, Ernest Jackh, General Sherrill, Norbet Von Bischoff'un görüşlerine yer verilmektedir. Aziz Hakkı Bey müslüman ve Kur'anına bağlı bir mü'mindir. Atatürk'ün ölümünden sonra yazdığı "Atatürk ve Türkler" adlı eserinde Atatürk'ün yaptığı çalışmalardan bahsederek bunların gerekliliği üzerinde durarak sonuçları hakkında şöyle bir çıkarımda bulunur: *"din ve mezhebi ne olursa olsun bütün Türkler tam ve mutlak onur ve vicdan hürriyetine eriştiler. Kanun karşısında herkes eşitti. Her fert aynı siyasi ve medeni hakka sahiptir. Türkiye Millet Meclisinde bir Musevi, bir Ortodoks ve bir Ermeni milletvekili vardır. Bu yolla kilise ile devleti ayıran Avrupa devletlerine uyulmuştur. Yeni Türkiye halkının ve başlarındaki Atatürk'ün "Allahsızları" taklit etmek istediklerini, islam inançlarına tecavüz ettiklerini zannedenler aldanırlar."*

Ernest Jackh'de Atatürk'ün yapmış olduğu devrimleri tahlil etmiştir. O, Atatürk devrimlerindeki asıl amacın dini kaldırmak değil fakat müslüman cami devletini ortadan kaldırarak, Türk'ü bir millet olarak, birer şahsiyet olarak fakat Batılı değil, Türk olarak yeniden yaratmak olarak tanımlar. Nitekim bu görüşü desteksiz de değildir yazarın. Atatürk'ün oluşturmuş olduğu Diyanet İşleri Başkanlığı ve kendi döneminde islamın doğru anlaşılmasını sağlamak için yazdırdığı tefsir, hadis ve meal çalışmaları bu görüşü büyük ölçüde destekler niteliktedir.

General Sherrill Amerika'nın Türkiye büyük elçiliğini yapmış bir diplomattır. O, yazdığı biyografi nedeniyle Atatürk'le sık sık görüşmüş ve onun din ile ilgili düşüncelerini tespit etme imkanına erişmiştir. O, devrimler sonrasında Türk toplumunu şu şekilde tasvir eder: *"hilafet günlerinde Kur'anı okuyup öğütlemek işlerini yalnız kendilerine hasretmiş olan mübarek hocaların yerine şimdi kendisi okuyup anlayan herkes geçmiştir."* Sherrill, bu tür devrimleri Avrupadaki devrimlere benzeter. İncil'in tercümelerinin yapılp halkın din konusunda bilgilendirilmesi için baskılarının çoğaltılması halkı bilinçlendirmiş ve kilisenin dini kendi menfaatleri için yorumladıklarını halk anladıktan sonra da, kiliseye karşı ayaklanmışlar ve büyük reform hareketlerine sebep olmuşlardı. Bu durum Avrupa'da büyük bir değişime sebep olmuş ve dinin devlet işlerine karıştırılmaması ilkesinin doğmasına sebep olmuştu. Atatürk devrimlerini de dini kendi çıkarları için kullandıkları anlaşılın din adamlarına yönelik olduğunu ileri süren Sherrill, yapılan tefsir, meal ve hadis çalışmalarının da halkı din konusunda bilinçlendirme ve bilgilendirme amacıyla yapıldığını ileri sürerek, Avrupa'daki reform hareketleri ile Türk yenileşmesi ve modernleşmesi arasında bir bağlantı kurar.

Norbet Von Bischoff da yurdumuzda üç yıl Avusturya elçiliği ve müsteşarlığı yapmış biridir. "Ankara" adlı eserinde Atatürk'ün din devrimlerini aşağı yukarı Sherrill'in söylemleriyle aynı şekilde yorumladığı görülür. Halkın din devrimlerine sesini çıkarmamasını hayretle karşılayan Bischoff, Avrupadaki reform hareketlerinin çok büyük toplumsal olaylara sebebiyet verdiğini söyler ve şöyle der: *"Türk milletinin kendisine gelince; o, bütün bu olaylara, belki de müslümanlığın bizzat kendisine aşılması olduğu bir liyakatle bakmış, anlamıştır ki kalkan şey, din değil, softalığın tahakkümüdür."*

Sonuç

Atatürk'ün din hakkındaki fikirlerinin tanıklar ve demeçler ışığında verilmeye çalışıldığı bu kitabın okunmasının kolay ve anlaşılır olması onun avantajlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Özellikle

uzun ve sıkıcı cümlelerin kullanılıp, okuyucunun sıkıldığı ve kitaptan uzaklaştığı hallerin oluşmasının önüne geçildiği bu çalışmada, Atatürk'ün yapmış olduğu devrimlerin, islam dini odaklı olmadığı üzerinde sıkça durulur. Bu devrimlerin köhneleşmiş dini kurumlar ve fikirler üzerinde yoğunlaştığı düşünüldüğünde Atatürk'ün din karşıtı imiş gibi gösterilmesinin ne kadar gerçek dışı olduğu görülecektir. Özellikle toplumdaki bazı kesimlerin, Atatürk algısının değişmesine büyük katkılar sağlayabilecek olan bu kitap türü çalışmaların artırılması gerekmektedir. Kitabın belki de tek eleştirilebilecek tarafı verilen olayların bir kronolojik sıra içerisinde verilmeyişidir. Özellikle bu tür çalışmalarda fikri değişimlerin zamana göre nasıl bir seyir takip ettiği önemlidir. Atatürk'ün dini değişimlere bakış açısının böyle bir çalışmayla daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. Kitabın en önemli ve olumlu özelliğini, toplumda okuma yazma bilen herkes tarafından rahatça ve hiç sıkılmadan anlaşılabilir olarak okunabilmesi oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

BORAK, Sadi (2004). *Atatürk ve Din*. Kırmızı Beyaz Yayınları: Ankara,